

NÅGRA HITTILLS OKÄNDA PROVTRYCK FRÅN 1910- TALET

Av Sven Åkerstedt

Från Generalpoststyrelsen har för en tid sedan till Postmuseum överlämnats en del frimärken, som sedan åtskilliga år förvarats i förseglade konvolut. I detta material befann sig bl a ett antal provtryck från de första två decennierna av 1900-talet, som till en del inte tidigare varit kända bland filatelisterna och sålunda i det fallet har ett nyhetsintresse. De beskrives här nedan.

Det främsta fyndet är en 25-karta av 10-öres märken i typen Gustav V i medaljong. En hel rad provtryck av denna valör är redan kända, men denna karta fyller ut en lucka i serien av prov. Kartan, som är otandad, är tryckt med en kvartsplåt på ett blåaktigt grått papper, starkt glättat på framsidan och med ett kraftigt framträdande viramönster.

Som bekant finns det bland medaljongmärkena två typer. Den första uppvisar en tydlig förstärkning nedtill till vänster av de vågräta bakgrundslinjerna i medaljongen. Originalplåtarna för de valörer, som tryckts i denna typ, har framställts i Wien. Det gäller alltså plåtarna för 5, 8, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 50 öre samt 1 och 5 kr. Den andra typen, som saknar denna förstärkning av bakgrundslinjerna, förekommer på de märken, vilkas plåtar framställts i Stockholm i samband med portoändringar under första världskriget, alltså valörerna 7, 12, 27, 40, 55, 65, 80 och 90 öre. Den nyssnämnda provtryckskartan med 25 märken i valören 10 öre visar sig vid ett närmare studium sakna den förstärkning

Tryck från den i Wien framställda och sedan förkastade provplåten till valören 10 öre.

av bakgrundslinjerna, som eljest finns hos alla original av denna valör. Man skulle därför kunna förledas att tro, att det är fråga om en kvartsplåt, som framställts i Stockholm men som aldrig har tagits i bruk. Det fanns emellertid ingen anledning att tillverka en sådan plåt i Stockholm, eftersom man där hade tillgång till originalplåten om 100 märken och de av den fällda matriserna, om man ville förnya plåtuppsättningen. I stället måste det vara så, att provtryckskartan har framställts i Wien med en provplåt, som sedan har kasserats.

Det var wienaren *Ferdinand Schirnböck* (1849—1930), som graverade frimärkstypen, och på en för frimärkena särskilt graverad porträtt-medaljong, ser man, att bakgrunden utförts i ytterst fina och jämna linjer. Ursprungligen hade alltså Schirnböck avsett en bakgrund i detta utförande. Det troliga är, att han vid plåtframställningen i Statstryckeriet i Wien har granskat avdrag av en kvartsplåt, och därvid har ansett, att de vid framställningen något förgrovade bakgrundslinjerna gjorde bakgrunden flack, och därför på en patris av originalgravvren, vilken utförts som moderstämpel, dvs utan valör, har förstärkt bakgrundslinjerna, så att en något starkare skuggning har uppkommit vid medaljongkanten. Den eller de kvartsplåtar, som framställts *utan* denna skuggning, har sedan kasserats. Nya med den nämnda skuggningen har framställts för samtliga de valörer, som vid denna tidpunkt var aktuella.

Om orsaken till, att man i Stockholm sedermera framställde plåtar, som saknar förstärkningen av bakgrundslinjerna är ingenting bekant. Men några andra provtryck, som också fanns med i det här behandlade frimärksmaterialet ger kanske en vink därom.

De första plåtar, som skulle tillverkas i Stockholm, gällde valören 12 öre, som kom ut i juli 1918. Bland originalstämpelavdragen finns det två, som i första hand tilldrar sig intresse. Det ena avdraget, i mörkgrön färg, är i marginalen påtecknat »Tillhör A.B. Jacob Bagges sedeltryckeri» och har alltför stora och klumpiga siffror upptill. Granskar man avdraget närmare, ser man, att gravören med utgångspunkt från ett 10-öres frimärke kopierat ettan och tillfogat en lika kraftig tvåa. Denna har blivit högst otyplig. Betraktar man medaljongens botten finner man, att denna har fått förstärkta bakgrundslinjer nedtill till vänster vid medaljongkanten. Främst på grund av de otypliga siffrorna har denna första originalstämpel förkastats, varefter en andra framställts. Denna uppvisar betydligt gracilare siffror, och medaljongens bakgrund ter sig på ett avdrag i karmin färg helt annorlunda. Inga

Handwritten markings, possibly "12" and "17", are visible below the stamp.

Överst på vänster sida ett avdrag av den första originalstämpeln för valören 12 öre. Observera de klumpiga siffrorna och de förstärkta bakgrundslinjerna nedtill t. v. i medaljongen. Under den andra originalstämpeln med bakgrundslinjerna delvis bortslipade på ömse sidor om kragen och huvudet. Här ovan den tredje originalstämpeln, som slutligen godkändes. Den har jämntjocka bakgrundslinjer i medaljongen.

bakgrundslinjer har förstärkts, men däremot har på matrisstadiet delar av dem på ömse sidor om porträttet avlägsnats. Man har tydligen velat pröva, om ett »luftigare» resultat därigenom kunde uppnås. Detta tyder på, att man inte varit helt nöjd med de förstärkta bakgrundslinjerna. Orsaken kan ha varit de gångna årens erfarenheter. Medaljongbotten på frimärkena ter sig ofta suddig, och troligen vållade bakgrundslinjernas ojämna tjocklek besvär vid plåtens infärgning. 1918 hade man dessutom börjat få kännning av den försämring kristidens råvaror genomgick. Med sämre färger kunde svårigheterna befaras att ytterligare öka.

Huruvida man tillverkade någon försöksplåt med denna *andra* originalstämpel är inte bekant. I så fall kasserades den och något plåtavdrag av den har inte bevarats. Originalstämpeln kan ha refucerats av rent

trycktekniska skäl. Kanske befarades det, att medaljongbotten skulle komma att te sig flammig i samband med tryckningen. På något sådant tyder i varje fall utformningen av den *tredje* originalstämpeln, av vilken flera avdrag har bevarats. Här har man helt avstått från några manipulationer med bakgrundslinjerna och låtit dessa framträda jämntjocka, som Schirnböck ursprungligen hade tänkt sig dem. Att man sedan framställde plåtar till de andra behövliga valörerna på samma sätt var ju helt följdriktigt.

Provtrycken för valören 12 öre, som framställts med den tredje originalstämpeln är fyra, och färgen, olika mörkgröna schatteringar, tyder på att de samtidigt tjänat som färgprov för 7-öres märket. Av originalstämpeln för sistnämnda valör finns åtta gravyravdrag, som med sina gröna schatteringar också tycks ha tjänat som färgprov. Antalet avdrag av originalstämpeln för valören 27 öre är fem. Därav är fyra svarta, till en del med olika dragning åt brunt eller grönt, medan det femte är ljusblått.

Färger mm på avdragen av de härovan omtalade originalstämplarna:

12 öre:

Första originalstämpeln, grågrön på tjockt papper. Under en anteckning: »Tillhör A.B. Jacob Bagges sedeltryckeri». Vid sidan härom har någon med blyerts skissat en uniformskrage.

Andra originalstämpeln, karmin på tjockt papper.

Tredje originalstämpeln, färgerna blåaktigt mörkgrön, grågrön (2 ex.), gulaktigt grön på tjockt papper.

7 öre:

grönsvart, mörkgrön, blåaktigt grön, olivaktigt grågrön (2 ex.), olivgrön, grön, gulgrön på tjockt papper.

27 öre:

ljusblå, brunaktigt svart, svart, gråsvart, grönaktigt svart på tjockt papper.

Bland övriga provtryck befinner sig också några påtrycksprov till 1918 års provisorier. Två otandade 10-block i valören 10 öre består vardera av fem vågräta frimärken i två rader. De har försetts med påtrycket »7 öre 7» i olika stilsorter på sådant sätt, att samma stilsort i

övre frimärksraden går igen på samma plats i den undre. De två blocken har emellertid inga gemensamma stilsorter, varför totala antalet olika påtryckstyper är tio. Ett av blocken avbildas här.

Ett av de två otandade 10-blocken med fem vardera olika påtryckstyper.

10-blocket med fem olika påtryckstyper för valören 12 öre. I mitten den antagna typen.

Också av provtrycken för övertryck till 12 öre finns det några som förut är obekanta. De är utförda på valören 65 öre. Tidigare har två provtryck varit kända, utförda på två 65-öres märken sammanhängande i par och med det ena provtrycket av den godkända typen. Det här avbildade 10-blocket visar fem olika påtryckstyper, däribland även de

två nyssnämnda. Påtrycken är ordnade på samma sätt, som på de tidigare nämnda 10-blocken med påtryck för valören 7 öre. På två i ett vågrätt par sammanhängande märken av valören 65 öre har det vänstra märket lämnats utan påtryck medan det högra försetts med påtrycket »12 12» i samma stilsort som på de fjärde och nionde märkena i 10-blocket.

Provtryck för påtryck i valören 27 öre finns på två vertikala par av 80-öres märkena. I båda fallen är påtrycket på övre märket utfört i röd och på det undre i mörkblå färg.

Av frimärken av typen Lilla riksvapnet har hittills provtryck endast varit kända i valörerna 1, 2 och 4 öre. Bland det här behandlade materialet finns emellertid åtta färgprovtryck, utförda med en färdig tryckplåt av valören 3 öre. Färgerna pendlar kring den bruna nyans, som blev den slutgiltiga. På ett av avdragen har någon med sirlig skrift i blyerts skrivit ordet Godkännes. Färger: olivbrun, ljus olivaktigt brun, ljus gulbrun, rödbrun, orangebrun, matt orangebrun, gulaktigt orangebrun, brun. Det sistnämnda bruna avdraget med påteckning om godkännande.

Ett av färgproven till 3 öre av typen Lilla riksvapnet